

ETO: 792.03"1998"(497.113)
792.071.2.027NAGY V.
DOI: 10.19090/hk.2023.1.57-65

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

TÁBOROSI Margaréta

Újvidéki Egyetem
Újvidéki Művészeti Akadémia
Dráma Tanszék
Újvidék, Szerbia
taborosi.margareta@gmail.com

NÉRÓ, A SZTÁR

Nagy Viktor: Sztárcsinálók (Újvidéki Színház – Népszínház, 1998)

Nero, the Star

Viktor Nagy: Starmakers (Novi Sad Theatre and National Theatre, Subotica, 1998)

Neron je zvezda

Viktor Nađ: Stvaraoci zvezda (Novosadsko pozorište – Narodno pozorište, 1998)

A tanulmány fontos szakmai pillanatra hívja fel a figyelmet az Újvidéki Színház és a szabadkai Népszínház Magyar Társulatának történetében. Az 1998-ban műsorra tűzött *Sztárcsinálók* című rockopera bemutatójával indult el a zenés színjátszás hagyományának megalapozása az Újvidéki Színházban. Rendezője, Nagy Viktor éveken át visszatérő és arculatformáló alkotóként volt jelen a társulat életében. A *Sztárcsinálóktól* számítva fontossá válik a vajdasági színészképzésben a hallgatók ének- és tánctechnikai képességeinek fejlesztése, melyet főleg a budapesti részképzés alatt sajátítottak el. Ez után az előadás után – mintegy első színházi gyakorlatként – vált a zenés előadásokban bevett szokássá a színészhallgatók táncarként való felhasználása.¹

Kulcsszavak: Újvidéki Színház, Sztárcsinálók, Nagy Viktor, ifj. Szloboda Tibor, musical

¹ Az előadás-rekonstrukció a *Vajdasági magyar színháztörténet* elnevezésű projektum keretében készült a Domus szülőföldi ösztöndíjprogram támogatásával. A kutatás a Philther nevű nemzetközi projektum része. A projektgazda a Theatron Műhely Alapítvány (Budapest).

Az előadás színházkulturális kontextusa

A kilencvenes évek elején a vajdasági magyar színházak sok munkatársat – elsősorban emigráló férfiszínészeket – vesztek a balkáni háborúk következtében, ezért is volt nagy jelentősége annak, hogy az Újvidéki Művészeti Akadémián újból erőre kapott a színészképzés. A háborús években nem nyílt teljes létszámú osztály, mivel nem jelentkeztek elegenden, ám az 1996-os évben egy tízfős évfolyam kezdte meg tanulmányait. Tagjainak (Balázs Áron, Puskás Zoltán, Szloboda Tibor, Nagypál Gábor, Mess Attila, Mezei Kinga, Szorcik Kriszta, Krizsán Szilvia, Kalmár Zsuzsa és Figura Terézia) jelenléte már a harmadik tanévüktől (1998) kezdve meghatározta a színház repertoárját. Hernyák György osztályvezető tanár úgy nyilatkozott:

5-6 éve már a főiskolások viszik az Újvidéki Színház repertoárját, hiszen rengeteg ember elment a háború következtében. Ebben az áldatlan állapotban csak az ifjúságra lehet alapozni, hiszen a színészgárda 99%-ban belőlük tevődik össze (Király 1998, 3).

Az 1945 óta működő szabadkai Népszínház mellett a legrégebbi hagyományokkal rendelkező vajdasági magyar színház az 1973-ban létrehozott Újvidéki Színház, amelyet kísérletező kamaraszínházként alapított a város, és amely első bemutatóját 1974 januárjában tartotta. A színház műsorán a jugoszláviai magyar színjátszásból kimaradt modern szerzők és műveik kaptak helyet (Peter Weiss, Ödön von Horváth, Edward Albee, Eugène Ionesco, Franz Xaver Kroetz, Samuel Beckett, Harold Pinter, Jean Genet, Alfred Jarry, Stanisław Ignacy Witkiewicz). Legjelentősebb produkciói azonban a Harag György-rendezte Csehov-ciklus (*Három nővér*, *Ványa bácsi*, *Cseresznyés kert*) és *Édes Anna*, a Radoslav Dorić által rendezett *Play Strindberg és Mockinpott úr kínjai és meggyógytatása*, Vajda Tibor rendezése, a *Nem félünk a farkastól*, Ljubomir Draškić *Játék a kastélyban* és *Tangó* című előadásai, továbbá Babarczy László *Lilioma* és Székely Gábor *Tótékja* voltak. A színház alig két és fél évtizedes fennállása során a fenti sikereken kívül számos nagy kudarcot is magáénak tudhatott. A háborús körülmények és az általános bizonytalanság az Újvidéki Színház munkáját is megnehezítette, melyekhez belső válság is társult, így az intézmény néhány évadon keresztül művészi szempontból alig egzisztált.

A színház az 1990-es évek második felében merészen, előítéletek nélkül adott bizonyítási lehetőséget a pályakezdőknek, sőt a főiskolásoknak is. Ennek köszönheti, hogy sikerült felülkerekedni a válságon, a kilencve-

nes években végzett színésznemzedékekre építve (Magyar Attila, Mezei Zoltán, Csernik Árpád, Szorcsik Kriszta, Mezei Kinga, Balázs Áron, Nagypál Gábor, ifj. Szloboda Tibor stb.) biztosítottak látszott a színház művészi újjászületése. A jugoszláviai magyar színházi élet nélkülözhetetlen tartozéka az 1974-től Újvidéken működő Művészeti Akadémia kétévenként induló színészosztálya, melyeket előbb Pataki László és Virág Mihály, majd Soltis Lajos, Hernyák György és F. Várady Hajnalka vezettek, valamint a Tanyaszínház, amely több évtizede minden nyáron majd egy hónapos turnét tart Bácska és Bánát kis, színházi előadást alig vagy sohasem látó falvaiban, s társulatának gerincét az újvidéki színészhallgatók adják (Gerold 2000, 135–136).

Ebben az időszakban már az Újvidéki Művészeti Akadémia képzési programjának része volt, hogy a színinövendékek egy szemeszter erejéig a budapesti Színház- és Filmművészeti Egyetem (1948 és 2000 között Színház- és Filmművészeti Főiskola, 2000-tól Egyetem) vendéghallgatóiként a magyar fővárosban tanulhattak, és jelentős szakmai tapasztalatokra tehettek szert. Zenés színészmesterség-tanáruk Nagy Viktor rendező volt:

Én egy kurzus keretében fél évig tanítottam a budapesti Színművészeti Főiskolán az egyik itteni osztályt. A hallgatók nagyon ügyesek voltak, szépen dolgoztak. A vizsga után felmerült az ötlet, hogy folytassuk a képzést. De mivel nem lehetett úgy megoldani, hogy azt is Pesten tartssuk, abban egyeztünk meg, én fogok havonta egyszer-kétszer lejárni Újvidékre. És mivel ennek a vége úgymint egy vizsga lenne, a színház részéről felmerült az ötlet, hogy az egyben egy bemutató is lehetne a színházban, így most az az érdekes helyzet állt elő, hogy az akadémia és a színház közös produkciót hoz létre, és ez a *Sztárcsinálók* című rockopera lesz (Pásztor 1997, 11).

Műfaját tekintve a Miklós–Várkonyi szerzőpáros műve volt az első magyar rockopera. Bemutatójára 1981. július 25-én került sor. (Az első jugoszláviai magyar rockoperát, *A zöld hajú lányt* alig pár hónappal később, 1981. október 31-én mutatták be a szabadkai Népszínházban, Vicsek Károly rendezésében.) A műfaj rendkívül közkedvelt volt a nyolcvanas években, a művek szerzői kifejezetten divatos zenei megoldásokkal éltek. Népszerűsége a századelő közönségének operettek iránti rajongásához volt mérhető. Azonban a rockopera mindig többet akart mondani, mint egy operett vagy akár egy musical. Alkotói szívesen nyúltak politikai témákhoz, és a kritikus hangvételtől sem riadtak vissza.

Dramatikus szöveg, dramaturgia

Politikusok tündökléséről és bukásáról szól a *Sztárcsinálók* története. A cselekmény előrehaladtával számos intrikára, megtevesztésre és pénzügyi csalásra derül fény. A helyszín az ókori Róma Néró korában. Kr. u. 54-ben, Claudius császár uralkodásának utolsó évében kezdődnek az események, és Néró haláláig tartanak. Agrippina, az uralkodásra már alkalmatlan Claudius felesége Senecával összejátszva megmérgezi férjét, hogy első házasságából származó gyermekét, Nérót tegyék meg császárrá. Ők ketten, Agrippina és Seneca a sztárcsinálók, az útban lévők eltakarítói, a következő felkenői, majd megbuktatói. Úgy gondolják, az ifjú császárt bábként irányítva, a háttérből gond nélkül kormányozhatják majd a Római Birodalmat, a költői ambíciókat dédelgető Néró azonban hamarosan keresztülhúzza számításaikat.

1981-ben már nem számított kuriózumnak a politikai színház. Különböző generációkhoz tartozó alkotók kritizálták finoman a fennálló rendszert. Azonban a zenés színházban ez a magatartás korábban nem volt jellemző. A musicalek és operettek többnyire nem bíráltak, inkább csak szórakoztattak. A *Sztárcsinálók* viszont kifejezetten a hatalom manipulatív természetéről fogalmazott, ráadásul a populáris zene dallamaival takarta be politikai tartalmait.

Érdekes, hogy a *Sztárcsinálók* esetében előbb jött létre a zene, mint a szöveg (KirA 2009). Miklós Tibor szövegíró és Várkonyi Mátyás zeneszerző a mű megírásának idején már jelentős szakmai tapasztalatokkal rendelkezett. Miklós a Budapesti Operettszínháznál dolgozott dramaturgként, Várkonyi pedig gyerekkora óta írt zenés gyerekdarabokat.

A színháztörténet nagy sikerként könyvelte el az első bemutatót, ami annak is köszönhető, hogy korábban csak a *Jézus Krisztus Szupersztárral* és az *Evitával* találkozhattak a magyar ajkú nézők ebben a műfajban. Teljesen újszerűnek hatott, hogy élőben is lehet olyan színpadi művet látni, amelyben rockzene szól.

Az 1998-as újvidéki *Sztárcsinálókban* megidéződött a táncdalfesztiválok hangulata is, mely ugyan anakronisztikusnak hathat, de a szabad művészi fikció részeként illeszkedett a történetmesélés szövetébe. A szöveg olykor korabeli slágereket idézett (Edda: *Minden sarkon álltam már*), és utalt más rockoperák ismert soraira is (Szörényi–Bródy–Boldizsár: *István, a király*).

A rendezés

Nagy Viktor alkotói pályája során hétszer rendezte meg a *Sztárcsinálókat* különböző egyetemi, vidéki és budapesti társulatokkal. Egy rockopera esetében

a koreográfus és a rendező munkáját nehéz elválasztani egymástól a jelenetek elemzése során. Újvidéken Ménich Gábor instruálja a színészek mozgását, akik pontosan, a karakterüknek megfelelő gesztusokkal operálnak, nincsenek fölös mozdulatok a szólóénekek során sem.

Az előadás képekben fogalmaz. Az események és helyszínek megjelenítésének érdekében egy-egy jelképes kellék kerül be a térbe, melyekkel a színészek különféleképpen lépnek interakcióba. A színházi emlékezetben nyomot hagyott, hogy ifj. Szloboda Tibor (Néró) a *Róma égése* című dalának végén egy erőltetett színpadkép áldozatává válik. Ez a dal a legkiválóbb énektechnikai tudást igényli, megkomponált sikítással zárul. (Tulajdonképpen egy feszített tenor – az akkor divatos rockzenének megfelelően – „rikácsolós” részekkel.) A tüzet jelképező, mozgó, hullámzó piros lepek azonban épp a legmagasabb hang kiéneklése közben hullnak a főszereplőre, ezzel elfedik, teljesen betakarják őt legerősebb szakmai pillanatának megvalósításakor.

Színészi játék

Ifj. Szloboda Tibor Nérója valósággal uralja a színpadot. Koncentrált színészi jelenléte és bravúros hangyi adottságai maximálisan kifejezésre jutnak a szerep megformálásakor. Ahogy Barácius Zoltán fogalmaz,

Tibor Néróként letörhetetlen ellenfélnek bizonyult. Azt éreztem akkor, hogy a fiatal színész mindenkinél jobban ismeri a partnereit, a [...] színpadot és a közönség lélektanának titkát. Veni, vidi, vici – mondhatta volna. Vitathatatlan: azon az estén ő volt a császár, a színészkirály (Barácius 2005, 33).

Szloboda bizonyos állapotokat sikítva, kiabálva mutat meg. Várkonyi Mátyás zeneszerző egy interjúban elárulta, írás közben nem gondolt konkrétan senkire, aki el tudja majd énekelni a dalokat:

Akkor a Led Zeppelin volt a minden. Limitált azok száma, akik el tudják énekelni a *Róma égése* című dalt. Itt torokból kell kiüvölni, meg falzettből. Úgy hívnak Magyarországon, hogy a hangszálgylkos Várkonyi. Tényleg ez van, de bizonyos érzelmeket, indulatokat így lehet kifejezni, azok is ilyen energetikus hangok (KirA 2009).

Az Agrippinát játszó Kalmár Zsuzsa és a Senecát megformáló Puskás Zoltán kiváló párosnak bizonyul a színpadon. Játékosan, kiváló mozgással és karakterformálással jelenítik meg az ügyeskedő, majd pórul járó cselszövőket. Balázs

Áron Juvenalis szerepében indítja és zárja az előadást, koncentrált jelenléttel, finom humorral kíséri végig az egyre átfogóbb káoszt.

Az Újvidéki Színház együttese fennállása során többször kapott a csapatmunkájukat dicsérő kritikát. A *Sztárcsinálók* esetében is erős, koncentrált összjátékról beszélhetünk. Nánay István szerint „bármit játszanak, energiájuktól felforrósodik a levegő. Musicaleskben (*Hair; Chicago, Sztárcsinálók*) éppen úgy otthon vannak, mint Pirandellóban (*Hat szereplő szerzőt keres*), Örkényben (*Pisti a vérzivatarban*), Erdmanban (*Az öngyilkos*) vagy García Lorcaban (*Vérnász*)” (Nánay 2004, 18).

Színházi látvány és hangzás

Az újvidéki *Sztárcsinálók* terében alig találunk díszletelemeket, az előszínpad legtöbbször üres, így semmi sem akadályozza a színészek mozgását. A színpad hátsó részén függőleges rácsozatra helyezett óriási, festetlen fémlelapok idézik meg az ábrázolt világ zordságát. A konstrukció elemei kellemetlen zajt keltve előre és hátra mozognak, így különféleképpen tagolják a teret. A jelenetek kontextusától függően kerül be a térbe egy-egy jól megválasztott bútordarab vagy kellék. Ilyen például a hinta, a bevásárlókocsik, a kád, egy képkeret, Néro trónja vagy épp egy létra, mely a vasszerkezetből ereszkedik alá. A csoportos koreográfiák többsége eszközhasználattal él: botok, pomponok, egy gyertyákkal teli vaskereszt és vörös fonalak erősítik a képi világot.

A *Sztárcsinálók* újvidéki premijere kis híján botrányba fulladt a hangosítás színvonala miatt. Az előadáshoz mikroportokat irányoztak elő, hiszen ezek technikai szempontból elengedhetetlenek egy rockopera előadásához. Ennek ellenére televízióban használatos mikrofonokkal szerelték fel az Újvidéki Színház színpadát. (A tévémikrofon frekvenciaátvitele egészen más, az interferenciából adódó sípolás miatt használhatatlan a színpadon.) A készülékek a szereplőknek kínos pillanatokat okoztak, a nézők számára pedig élvezhetetlenné tették az előadást. A társulat a bemutatót követően levélben értesítette a színház vezetését, hogy mindaddig, amíg nem látják biztosítottnak a műszaki feltételeket, nem hajlandók előadni a produkciót. Giricz Attila, az előadás színésze egy interjúban megemlíti: „A mikroportok a világon mindenütt használatosak, Jugoszláviát kivéve. Itt még sohasem találkoztam ezzel a szerkentyűvel. De a rockoperához ez kell. Meg kontroll hangfalak, melyek segítségével a színész követni tudja a zenét meg a saját hangját” (Mihájlovits 1998, 11). Barácius Zoltán többször írt a *Magyar Szóban* az előadás méltatlan körülményeiről, de végül nyugtázta: „A drága, de egy látványcentrikus produkció esetében nélkülözhetetlen mikroportokat végül sikerült beszerezni” (Barácius 1998).

Az előadás hatástörténete

A *Sztárcsinálók* című rockopera bemutatójával indult el a zenés színházi hagyományának megalapozása az Újvidéki Színházban. Rendezője, Nagy Viktor éveken át visszatérő és arculatformáló alkotóként volt jelen a társulat életében. Olyan sikeres előadások fűződtek a nevéhez, mint a *Hair* (2001), a *Chicago* (2003), a *Rocky Horror Show* (2007) és a *West Side Story* (2013). Ennek az előadásnak a hatására indult el a térségben a színházak technikai felszerelésének modernizálása, melyben az Újvidéki Színház az anyagi lehetőségeihez képest mindig élen járt.

1998-ban a Vajdasági Hivatásos Színházak 48. Szemléjén az Újvidéki Színház, a szabadkai Népszínház és az Újvidéki Művészeti Akadémia közös produkcióját, a *Sztárcsinálókat* tartotta a zsűri az évad legjobb előadásának. Ugyanebben az évben Kisvárdán a Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválján a közönségdíjat nyerte el a rockopera. Šabacón, a Ljubiša Jovanović Napok keretein belül ifj. Szloboda Tibor színészdíjban részesült. Az Újvidéki Színházra a *Sztárcsinálók* és a *Hat szereplő szerzőt keres* (rendezte George Ivaşcu) című előadások után figyelt fel újra a szerb színházi szakma. A mikroporthasználatot elsőként honosították meg az országban.

Elemző kritikát nem találni a *Sztárcsinálókról*, de mindenhol jelentős mérföldkőként hivatkoznak rá. A közönség imádta, becsalogatta a fiatalokat a színházba. Az új színészgenerációkra is pozitívan hatott a produkció, a szabadkai Arlechino diákszínházi csoport tagjai lelkesen nyilatkoztak róla. Közülük a vajdasági színházi élet meghatározó színészei kerültek ki. Elor Emina színésznő, a csoport egykori tagja a következőképpen emlékszik vissza:

Nagy izgalommal vártuk a *Sztárcsinálókat*, és nem is csalódtunk. Azt hiszem, ezt a közönség tízperces vastapsa is bizonyítja. Én még ilyet nem láttam: ötször tapsolták vissza a színészeket! Igaz, hogy jobbára fiatalokból állt a közönség, de végül is minden korosztály képviseltette magát a főpróbán. Az emberek szeméből, tekintetéből láttam, hogy elégedettek voltak. Óriási szerepük van a zenés-táncos daraboknak. Szerintem ezekkel lehet közönséget szerezni a színháznak (K-k 1998, 9).

Pálfy Ervin, aki szintén e csoportban kezdte amatőr színészként pályáját, a következőket nyilatkozta: „A *Sztárcsinálók* volt az első rockopera, amit élőben láttam. Nagyon tetszett a darab, a díszletet pedig egyenesen zseniálisnak tartom” (K-k 1998, 9).

(Cím: *Sztár csinálók*; a bemutató dátuma: 1998. február 21.; a bemutató helyszíne: Újvidéki Színház; rendező: Nagy Viktor; zeneszerző: Várkonyi Mátyás; szövegíró: Miklós Tibor, díszlettervező: Szendrényi Éva; jelmeztervező: Janovics Erika; koreográfus: Ménich Gábor, korrepetitor: Balla Lenke; társulat: Újvidéki Színház, Újvidéki Művészeti Akadémia, Narodno pozorište – Népszínház Magyar Társulata; színészek: Balázs Áron [Juvenalis], ifj. Szloboda Tibor [Néró], Puskás Zoltán [Seneca], Kalmár Zsuzsa [Agrippina], Giricz Attila [Claudius, Pál], Csernik Árpád [Tigellinus, Péter], Nagypál Gábor [Kiprios, Jézus], Mess Attila [Burrus], Szorcsik Kriszta [Ulrika, Méregkeverő 1.], Figura Terézia [Octavia, Méregkeverő 2., Bövérű nővér], Krizsán Szilvia [Poppea, Méregkeverő 3., Bövérű nővér], Kovács Nemes Andor [Britannicus], Erős Ervin [Zodius].)

Irodalom

- Barácius Zoltán. 1998. Sztár csinálók – pénteken este Szabadkán. *Magyar Szó*, ápr. 8. 9.
- Barácius Zoltán. 2005. Szloboda Tibor. *Hét Nap*, júl. 13. 33.
- Bögel József. 1998. *Critikai Lapok* 7. 9.
- Gerold László. 2000. A vajdasági (szabadkai) színjátszás története és jelene. In Gábrityné dr. Molnár Irén – Mirmics Zsuzsa (szerk.). *Vajdasági marasztaló*. 135–136. Újvidék: Verzal.
- KirA. 2009. Várkonyi Mátyás, a „sztár csinálók” – kezdetek és tervek. *UpStage.hu*
https://web.archive.org/web/20091123043714/http://www.upstage.hu/bemutato_sztarcsinalok.htm (2022. okt. 30.)
- Király Zoltán. 1998. A rendőrség. *Romániai Magyar Szó*, máj. 5. 3.
- K-k. 1998. Sztárok a Sztár csinálókban. *Magyar Szó*, ápr. 16. 9.
- Mihájlovits Klára. 1998. „Megaláztatásunk akkora, hogy méltóságunk nem tudta elviselni”. *Magyar Szó*, márc. 8. 11.
- Nánay István. 2004. Harminc év: Az Újvidéki Színházról – szubjektíven. *Világszínház* 18 (3–4): 15–21.
- Pásztor Sándor. 1997. Sztár csinálók. *Magyar Szó*, nov. 23. 11.

NERO, THE STAR

Viktor Nagy: Starmakers (Novi Sad Theatre and National Theatre, Subotica, 1998)

The paper draws attention to an important professional moment in the life of the Újvidéki Színház (Novi Sad Theatre) and the szabadkai Népszínház Magyar Társulata (Hungarian Company of the National Theatre in Subotica). The presentation of the

rock opera *Starmakers*, which premiered in 1998, founded the tradition of musical plays in the Novi Sad Theatre. It was directed by Viktor Nagy, a recurring and image-shaping director, who was present in the life of the company for several years. With *Starmakers*, the mastering of singing and dancing skills, – which the actors did mainly while training part-time in Budapest, – became imperative in the training of acting students in Vojvodina. Since this performance, it has become a practice to use student actors as dance crew in musical shows as their first performance in the theatre.

Keywords: Novi Sad Theatre, Starmakers, Viktor Nagy, Tibor Szloboda Jr., musical

NERON JE ZVEZDA

Viktor Nađ: Stvaraoci zvezda (Novosadsko pozorište – Narodno pozorište, 1998)

Studija skreće pažnju na važan profesionalni trenutak u životu Novosadskog pozorišta i mađarskog ansambla Narodnog pozorišta u Subotici. Utemeljenje muzičkog teatra u Novosadskom pozorištu počinje izvođenjem rok opere *Stvaraoci zvezda*, koja je uvrštena u repertoar 1998. godine. Reditelj Viktor Nađ godinama je prisutan u životu ansambla kao stvaralac koji mu se stalno vraća i oblikuje njegov imidž. Počevši od predstave *Stvaraoci zvezda*, rad na pevačkim i plesnim veštinama studenata, koji su ove tehnike savladavali uglavnom na usavršavanju u Budimpešti, postaje važan činilac u razvoju vojvođanskih glumaca. Nakon ove predstave postalo je uobičajeno da se kao plesna grupa u muzičkim predstavama koriste studenti glume.

Cljučne reči: Novosadsko pozorište, Stvaraoci zvezda, Viktor Nađ, Tibor Sloboda Mlađi, mjuzikl